

законодавства та розробити Соціальний кодекс на основі концепції соціальної стандартизації.

Кодекс має вирішувати питання щодо системи соціального законодавства, ієрархії та дії соціальних законів у часі, просторі та за колом осіб, що покладе край маніпулюванням, спрямованим на обмеження соціальних зобов'язань з боку держави:

– визначені в Законі України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” поняття “соціальні гарантії” та їх мінімальні розміри потребують перегляду і чітких дефініцій сутності самих термінів “соціальні нормативи”, “соціальні стандарти” та окреслення відповідних завдань, які вони мають виконувати, а також комплексного і системного характеру цих термінів. Необхідно, на нашу думку, внести зміни до Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”, відмовившись від законодавчого закріплення терміну “соціальна норма” та чітко розмежувавши поняття “соціальні нормативи” та “соціальні стандарти”. Запровадити до практики соціального управління систему соціальних стандартів, які визначають параметри нормальної, повноцінної життєдіяльності людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України: [Прийнято на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами, внесені Законом України від 8 грудня 2004 р.: станом на 1 січня 2006 р.]. – К. : М-во юстиції України, 2006. – 124 с.

2. Фесенко А. М. Дієвість системи соціальних гарантій в Україні: критичний аналіз / А. М. Фесенко, Б. Б. Бондарець // Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили. – 2012. – №172. – С. 106–110.

3. Закон України “Про межу малозабезпеченості” від 04.10.1994 // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Закон України “Про прожитковий мінімум” від 15.07.1999 // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” за станом на 5 жовтня 2000 р. // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Латік В.В. Актуальні проблеми застосування державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій / В.В. Латік // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 9. – С. 74–80.

7. Бюджетний кодекс України. За станом на 8 липня 2010 р. № 2456-VI // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

8. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К. : Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с.

9. Гейць В.М. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / В.М. Гейць. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

Стаття надійшла 04.03.2013

УДК 159.9:331.5

В. С. Жигирєєва

Особливості індивідуальних чинників співзалежності та адаптивних стратегій у жінок-працівників Державної служби зайнятості України

У статті розглядається взаємозв'язок індивідуальних чинників співзалежності з іншими проявами адаптивних стратегій, зокрема механізмів психологічного захисту та характеристик життєвого стилю у дорослих жінок-працівників Державної служби зайнятості України. Виявлено загальну структуру, яка характеризує розподіл особистісних типів та переважних захисних механізмів відповідно до вираженості паттернів співзалежності.

Ключові слова: індивідуальні чинники співзалежності, індекс життєвого стилю, адаптивні стратегії, особистісні типи, механізми психологічного захисту, еволюційний підхід.

This article examines the relationship of individual factors codependency with other forms of adaptive strategies, specifically psychological defense mechanisms and lifestyle characteristics in adult female staff of the State Employment Service of Ukraine. We have found out a general structure that describes the distribution of personality types and major defense mechanisms according to the indication of codependency patterns.

Keywords: individual factors codependency, lifestyle index, adaptive strategies, personality types, psychological defense mechanisms, evolutionary approach.

Постановка проблеми. Феномену співзалежності надається значна увага у медичній, психотерапевтичній та релігійній практиках. Психотерапевтичній та психокорек-

ційній допомозі за відносин співзалежності присвячено ряд літературних джерел, зокрема в рамках сімейної терапії та досліджень соціального аспекту насильства, проводяться консультації в межах кризової допомоги та “телефону довіри”. У порівнянні із західною традицією, для українського суспільства характерне формування ущільнених, взаємозалежних відносин, заохочення відповід-

Жигирєєва Вікторія Сергіївна, студентка факультету психології КНУ ім. Тараса Шевченка (Київ).

© Жигирєєва В.С., 2013

них поведінкових моделей на культурному рівні, підтримання їх передачі в поколіннях. З позицій еволюційного підходу моделі співзалежності продовжують оновлюватися та підтримуються на рівні основних соціальних інститутів, чому сприяє ієрархічна організація людських відносин. На сучасному етапі комплексний розгляд особливостей залежності та співзалежності переводить її в іншу – ресурсну – площину, що потребує детального аналізу її генезу та взаємозв'язку з іншими адаптивними проявами.

Дослідження індивідуальних чинників співзалежності в контексті адаптивних можливостей полягає в розкритті їх взаємообумовленості з характеристиками життєвого стилю та поширенні функціональних адаптивних стратегій відповідно до особистісної типологізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До сучасних зарубіжних та вітчизняних авторів, які ґрунтовно розробляли проблему співзалежності, слід віднести К. Беррі, Дж. Уайнхолд [7], М. Бітті, Р. Саббі, В. Сатір, Ш.В. Круз, С. Карпмана, Н.М. Манухіну [2], В.Д. Москаленко [3], Є.В. Ємельянову, С.В. Березіна, А.Е. Айвазову, Г.А. Ананьєву, О.А. Шорохову, І.Я. Стоянову, Л.В. Мазурову, Н.А. Бохану [6].

Мета статті. Розгляд взаємозв'язку індивідуальних чинників співзалежної поведінки, особистісного життєвого стилю, типів спрямованості та провідних захисних стратегій з позицій адаптаційних можливостей та дослідження його прояву на вибірці сучасних українських жінок-працівників служби зайнятості.

Виклад основного матеріалу. Термін “співзалежні відносини” став результатом вивчення природи хімічних/нехімічних (поведінкових) залежностей, їх впливу на людину та впливу, який справляють специфічні паттерни, властиві залежній людині (у тому числі й симптоми хвороби, розладу), на оточення.

Існує кілька площин розгляду поняття “співзалежність”:

- а) стан, властивий близьким особи, що страждає певним розладом, хімічною/нехімічною залежністю;
- б) стан, властивий особі, у якої спостерігається розлад, хімічна/нехімічна залежність;
- в) стан, у якому перебуває сім'я в цілому (із урахуванням більш глибокої, історичної традиції внутрішньосімейних співзалежних відносин).

Поняття “співзалежність” народилось у результаті виявлення загальних при дослідженні та психотерапії проблем, таких як відсутність сепарації між поколіннями, особистісні особливості аддиктів із різноманітними залежностями, злитні та дистантні стосунки, компліментарні та симетричні стосунки, рятувальництво та героїзм, самопожертвування, низький рівень особистісної ідентифікації.

Відносини співзалежності циклічні за своєю структурою та забезпечують певний стан “динамічної рівноваги”, що ускладнює їх розторгнення. Тому важливо розцінювати їх як доцільний на певному етапі саморозвитку адаптивний процес, який стає дисфункційним у результаті тривалих взаємин та інтеріоризованих помилкових переконань (когнітивна теорія). Відповідно до психодинамічної концепції, передумовами співзалежних відносин є явище взаємного переносу або ж негативне вирішення базових

особистісних конфліктів в період дорослості. Згідно з екзистенціальним поглядом, співзалежна поведінка – результат неврозу, що виникає на підставі невдалої спроби вирішити конфлікт між внутрішньою залежністю і прагненням до свободи.

За Н.М. Манухіною [2], основні проблеми при співзалежних відносинах можуть бути представлені у вигляді трьох блоків:

1) особистісні межі: відсутні є проникними (дифузними). Це призводить до сплутаності ролей у системі та утворенню дисфункціональних коаліцій замість нормальних підсистем (холонів);

2) відповідальність: власна перекладається на інших. У результаті формується гіпервідповідальність за інших, яка сполучається із гіпервідповідальністю по відношенню до власної особистості. Те саме стосується контролю: спроби контролювати життя, діяльність, відносини інших присутні, водночас із недостатністю контролю власних процесів життєдіяльності. У результаті переважає спілкування за трикутниками – опосередковане, із залученням великої кількості осіб. Воно підміняє діадне спілкування із тим партнером, який здібний та в змозі вирішити конкретну ситуацію;

3) низький рівень ідентифікації (часто не лише особистісної, а й статевої) та диференціації “Я”: у стосунках з іншими особами виявляється нездатність поважати та визнавати їх принципи, переконання, моделі мислення та інші форми самопрезентації особистості. У формі реагування на тривожну ситуацію емоції превалюють над інтелектуальним осмисленням та вибором розумної поведінки людини.

І.Я. Стоянова, Л.В. Мазурова, Н.А. Бохан [6] розглядають особливості психологічного захисту і копінг-стратегій як системні утворення, що представляють рівні адаптивно-захисного комплексу. Ними також використовується параметр “стильових характеристик” кожного з рівнів, які визначають функціональність та адаптивність системи в цілому. Згідно з їх дослідженням, в основі формування поведінкових реакцій та сімейних взаємин у жінок з проявами співзалежності знаходиться специфічна система захисно-адаптивного комплексу, породжена більшою закритістю, ригідністю, що викликає порушення соціально-психологічних взаємодій та формує неефективні адаптивні стилі у порівнянні з вибіркою, не схильною до вираженості співзалежних моделей. Згідно з цією концепцією, авторами пропонуються визначення понять “психологічний захист”, “копінг-стратегії”, “адаптивна система” та “співзалежність”. Відтак, психологічний захист – система адаптивно-орієнтованих неусвідомлюваних психічних процесів, спрямованих на мінімізацію внутрішнього дискомфорту та тривоги, зумовлених внутрішніми та зовнішніми конфліктами, а також на збереження цілісності “Я”. Виступає одним із рівнів адаптивно-захисного комплексу. Копінг-стратегії – система адаптивно-орієнтованих усвідомлюваних психічних процесів, спрямованих на активне вирішення проблемної ситуації. Розглядаються як базовий рівень. Адаптивна система – комплекс стійких захисно-долаючих характеристик, враховуючи психологічний захист та копінг-стратегії. Співзалежність визначається ними як особливий вид соціально-психологічних

дисфункцій, що проявляються у порушенні адаптації в нових умовах та обумовлені неконструктивним психологічним захистом та копінг-стратегіями. І.Я. Стоянова, Л.В. Мазурова і Н.А. Бохан розглянули стилі подолання та встановили, що у співзалежних жінок у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах задіяні копінг-стратегії відрізняються меншою адаптивністю порівняно з нормою. У більшості випадків вони втрачають свою функціональну спрямованість та трансформуються у способи психологічного захисту. При цьому рівень копіngu, включений в адаптивну систему, втрачає своє призначення і стає дублікатом психологічного захисту, що знижує ефективність адаптивного комплексу.

За О.В. Лібіним [1], основні закономірності феномену індивідуального життєвого стилю відображає ряд принципів, окремо з яких варто зазначити "принцип єдності" – функціонування загального механізму, що зумовлює прояв стильових ознак у будь-якому акті суб'єкт-об'єктної та суб'єкт-суб'єктної взаємодії, виражається через визначення стильової єдності як універсальної ознаки стилю – та принцип кросситуативності (надситуативності), виражений в усталеності стильових проявів незалежно від ситуаційного контексту, в якому вони реалізуються. Розглянуті принципи свідчать про наявність загальнопсихологічної основи стилю як найбільш суттєвого параметру індивідуальних відмінностей. На основі здійсненого А.В. Лібіним теоретичного та емпіричного розгляду феномена стилю та ґрунтовних досліджень вподобання базових геометричних форм ним була сформована система індивідуально-типологічних відмінностей і названа "періодичною системою елементів індивідуальності". Ця система покладена в основу типології методики "ТиГр – Психографічний тест. Конструктивний малюнок людини з геометричних форм" [1], використаної як діагностичний засіб у нашій роботі.

Для розв'язання поставлених задач було застосовано загальнонаукові методи теоретичного та емпіричного дослідження, зокрема, аналіз основних понять, систематизацію матеріалу, порівняння й узагальнення даних, статистичний аналіз, ретроспективний аналіз. Емпіричні дослідження проводились із застосуванням методів психодіагностичного тестування, використані: методика перевірки особистісних якостей на співзалежність Уайнхолдів [7], методика діагностики Індекса життєвого стилю (LSI) Р. Плутчика в адаптації Л.І. Вассермана, О.Ф. Єришева, Є.Б. Клубової та ін. [5] та психографічний тест "ТиГр: конструктивний малюнок людини з геометричних форм" А.В. Лібіна [1].

У дослідженні брали участь 180 дорослих жінок віком від 24 до 49 років, які працюють в Інституті підготовки кадрів Державної служби зайнятості України. Емпіричне дослідження за методикою Уайнхолдів показало високу вираженість співзалежних моделей на переважній частці вибірки (60%), решта вибірки показала середню (36%), низьку вираженість (3%) та дуже високу (1%) схильність до співзалежної поведінки.

Результатами дослідження підтверджується взаємна обумовленість вираженості співзалежних моделей, провідних стратегій психологічного захисту та проявів індивідуального життєвого стилю на одному рівні значущості.

Загальними критеріями стає адаптивна функція та спорідненість з питанням самоідентичності досліджуваних. Отримані дані узгоджуються відповідно до культурних особливостей, статевої приналежності, актуальної та базової спрямованості, способів самоусвідомлення та побудови життєвих стратегій, схильності до вираження провідних емоцій.

За отриманими результатами, спостерігаються наступні групи захисних механізмів, що позитивно корелюють із вираженістю співзалежних моделей на рівні значущості більше 0,05: *Регресія, Рухова активність (0,394**,(000), Компенсація, Ідентифікація, Фантазування (0,297**,(002), Проекція (0,274**,(004), Реактивне утворення (0,258**,(007). Виявлено слабку від'ємну кореляцію за показниками психологічного захисту Заперечення (-0,222*(,021). Не виявлено вираженого кореляційного зв'язку з механізмами групи Інтелектуалізації: Інтелектуалізація, Раціоналізація, Анулювання.*

Для підвибірки з високою вираженістю показників співзалежності характерні домінуючі значення для захисних механізмів груп *Регресії, Компенсації, Заперечення та Реактивного утворення*; для підвибірки із середніми показниками – для груп *Заперечення, Компенсації та Регресії*; для вибірки з низькою схильністю характерним захистом є *Заперечення*, а для вибірки з дуже високою схильністю – групи захистів *Регресії, Компенсації та Проекції*.

У зв'язку з низькою кількістю респондентів двох останніх груп, представлених у них дані потребують подальшого дослідження. Характерно, що розподіл значень індексу життєвого стилю у досліджуваних з середньою вираженістю співзалежних моделей є найбільш рівномірним (таблиця 1).

Таблиця 1

Розподіл показників психологічного захисту відповідно до вираженості співзалежних моделей

Вираженість показників співзалежності	%	Середні показники у процентилях за групами психологічного захисту							
		А_Заперечення	В_Витіснення	С_Регресія	Д_Компенсація	Е_Проекція	Ф_Заміщення	Г_Інтелектуалізація	Н_Реакт. Утвор.
Висока	60	65	47	73	75	38	53	47	61
Середня	36	74	43	57	63	26	49	42	48
Низька	3	86	56	59	60	28	48	45	64
Дуже висока	1	61	42	99	97	96	37	28	98

За результатами вибору базових геометричних форм, відповідно до психографічного тесту Лібіна переважним діагностичним критерієм у визначенні стану співзалежності стають прояви *актуальної спрямованості та способу самоусвідомлення особи*, що свідчить про набутий співзалежних паттернів та на користь ефективності їх усунення.

Відповідно до диспозиційної теорії Келлермана-Плутчика [5] та розробленої А.В. Лібіним типології

особистостей [1] можна засвідчити поляризацію індивідуальних чинників співзалежності. За умов вираженої співзалежності спостерігається схильність до Депресивного, Пасивно-Агресивного Пасивного та Пасивно-Агресивного Агресивного типів особистісних розладів. За результатами дослідження особистісних типів, на полюсі вираженої співзалежності розташовані *Констенічний, Орстенічний та Агостенічний* типи, на протилежному – “Незалежна тріада” – *Аргостенічний, Інстенічний та Ілостенічний* типи. Полюси можна охарактеризувати за ступенем конформності, схильності до виконавництва та емоційної рівноваженості (таблиця 2).

Таблиця 2

Розподіл частот особистісних типів відповідно до вираженості співзалежних моделей

Особистісні типи	Частоти	Ступінь вираженості співзалежних моделей			
		низька	середня	висока	дуже висока
1. Агостенічний	% в середині типу	18	41,1	57,1	0
	% за вираженістю співзалежних моделей	33,3	59,0	49,2	0
2. Орстенічний	в середині типу	5,2	36,2	58,6	0
	% за вираженістю співзалежних моделей	100	53,8	52,3	0
3. Тоностенічний	в середині типу	0	47,7	50,0	2,3
	% за вираженістю співзалежних моделей	0	53,8	33,8	100
4. Емфостенічний	в середині типу	2,2	35,6	60,0	2
	% за вираженістю співзалежних моделей	33,3	41,0	41,5	100
5. Констенічний	в середині типу	2	35,3	60,8	2,0
	% за вираженістю співзалежних моделей	33,3	46,2	47,7	100
6. Ілостенічний	в середині типу	0	26,9	73,1	0
	% за вираженістю співзалежних моделей	0	17,9	29,2	0
7. Інстенічний	в середині типу	8,0	40,0	52,0	0
	% за вираженістю співзалежних моделей	66,7	25,6	20,0	0
8. Аргостенічний	в середині типу	4,8	38,1	57,1	0
	% за вираженістю співзалежних моделей	33,3	20,5	18,5	0

Особистісний тип обумовлює як схильність досліджуваних до співзалежних поведінкових моделей, так і взаємодію із сукупністю плинних чинників, таких як стан навчання, необхідність вироблення індивідуального способу мислення, життєвої стратегії, застосування набутих навичок – цим пояснюється переважання за вибіркою представників Констенічного типу, Агостенічного та Орстенічного типів. Слід пам'ятати, що в однієї людини може бути виражено

одразу кілька зазначених типів, що свідчить про багатогранність і більш широкий діапазон адаптивних стратегій і є показником особистісної зрілості. Відсоткова вираженість на вибірці кожного з 8 базових особистісних типів за методикою Лібіна: Констенічний – 69,12%; Орстенічний – 62,64%; Агостенічний – 58,32%; Емфостенічний – 55,08%; Тоностенічний – 45,36%; Ілостенічний – 31,32%; Інстенічний – 31,32%; Аргостенічний – 23,76%.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про загальну вираженість співзалежних поведінкових моделей на вибірці жінок-працівників Державної служби зайнятості України. Слід зазначити, що зайнятість досліджуваних хоч і виступає як сприятливий фактор до розширення діапазону адаптивних стратегій, тим не менш зворотною зазнає впливу співзалежного стану, вираженого для переважної кількості респондентів. За проявленими особистісними типами слід особливо відзначити ефективність адаптації за Інстенічним типом у поєднанні з низькою вираженістю патернів співзалежності. На противагу цьому, найбільша вираженість співзалежних моделей на вибірці була характерна для представників Орстенічного, Агостенічного та Констенічного типів. Ригідність співзалежного стилю реагування, толерантність до маніпулятивного впливу, надмірна напруженість та конфліктогенність у поєднанні з тенденцією до утворення злитних систем значно ускладнює реалізацію позитивних рис даних типів, відповідно перешкоджаючи їх професійній ідентифікації та прояву повного спектру необхідних компетенцій.

Виходячи з одержаних результатів обґрунтовується набутість патернів співзалежності та їх взаємозв'язок з проявами індивідуального життєвого стилю на рівні адаптаційної системи особистості. Це свідчить про можливість її корекції шляхом розширення діапазону адаптивних стратегій, зокрема відповідно до зазначеної А.В. Лібіним особистісної типології.

Список використаних джерел

1. *Либин А.В.* Психологический тест: конструктивный рисунок человека из геометрических форм / А.В. Либин, А.В. Либина, В.В. Либин. – М.: Эксмо, 2008. – 368 с.
2. *Манухина Н.М.* Созависимость глазами системного терапевта / Н.М. Манухина. – М., Независимая фирма “Класс”. – 2009. – 208 с.
3. *Москаленко В.Д.* Созависимость: характеристики и практика преодоления. В кн.: Лекции по наркологии. / Под ред. Н.Н. Иванца // Лекции по наркологии. – М.: Медпрактика. – 2001. – 394 с.
4. *Ніконова О.Ю.* Гендерна роль та гендерна ідентичність при співзалежності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/960/94/>
5. *Психологическая диагностика индекса жизненного стиля (Пособие для врачей и психологов).* – СПб, 2005. – 54 с.
6. *Стоянова И.Я.* Психология созависимости: поиски новых направлений психологической помощи. / Л.В.Мазурова, Н.А. Бохан. [Электронный ресурс]. – Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2011. – № 5. – URL. – Режим доступа: [http:// medpsy.ru](http://medpsy.ru)
7. *Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж.* Освобождение от созависимости / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд. / пер. с англ. А.Г. Чеславской. – М.: Независимая фирма “Класс”. – Библиотека психологии и психотерапии, – 2002. – Вып. 103 – 224 с.

Стаття надійшла 11.02.2013